

УДК 338.24:332.14:005

ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

Л. П. Казьмір

Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

Проаналізовано гносеологічні аспекти модернізації системи управління розвитком сільських територій в Україні у пострадянський період в умовах ринкової трансформації економіки. Особливу увагу звернено на можливість використання методів соціомеханіки та структурно-динамічного підходу для вивчення актуальних проблем сільських територій та вибору альтернативних сценаріїв їх розвитку.

Ключові слова: сільські території, управління, модернізація, новий прагматизм, структурно-динамічний підхід, соціомеханіка.

Постановка проблеми. Ефективна модернізація системи управління соціально-економічним розвитком в умовах становлення ринкової економіки неможлива без відповідного ґрунтового науково-методичного забезпечення. А це своєю чергою зумовлює потребу проведення глибокого аналізу змісту, особливостей та механізмів управління розвитком територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня. Особливо гострою в Україні є потреба модернізації системи управління розвитком сільських територій. Це пояснюється передусім тим, що донедавна на сільську місцевість у нас дивились, в основному, як на виробничий простір, а тому найчастіше в центрі уваги вітчизняних дослідників опинялися проблеми організації ефективного сільськогосподарського виробництва.

Сучасна економічна наука, трактуючи модернізацію як основну сутність процесу активізації соціально-економічного розвитку, виділяє п'ять типів модернізації: технічну, культурну, соціальну, інституціональну та політичну, наголошуючи на необхідності їх взаємного узгодження [3].

На тлі кризи, що спостерігається в економічній науці (детальніше про це див. у монографіях [1; 10]), за останні десятиліття суттєво зріс інтерес до само-рефлексії і навіть більше - до самоідентифікації економічної науки [1]. За цих умов систематизація та узагальнення саме гносеологічних, тобто теоретико-пізнавальних, знань щодо принципів, методів, шляхів та інших засобів пізнання (вивчення) досліджуваних явищ і процесів в економіці стають особливо актуальними. Слід зауважити, що опрацювання виділених питань є досить складним завданням, що має важливе значення для будь-якої науки, оскільки не тільки знання, а й методи їх набуття повинні бути коректними й обґрунтованими.

Виділена проблема охоплює величезне коло питань, а тому її успішне розв'язання вимагає значної наукової ерудиції, понятійно-термінологічної культури, широких узагальнень, відповідної «дисципліни мислення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з розуміння багатогранної ролі сільських територій у соціально-економічному розвитку як окремих регіонів, так і країн у цілому, в останні десятиліття широким колом науковців і спеціалістів-практиків

все більше уваги приділяється питанням вивчення, класифікації та розробки конкретних інструментів розв'язання актуальних проблем активізації багатофункціонального розвитку сільських територій.

З іншого боку, усвідомлення необхідності докорінної модернізації системи управління соціально-економічним розвитком на всіх рівнях у нових політичних і економічних умовах змусило наукову громадськість України суттєво активізувати та поглибити аналіз теоретичних засад подальших реформ (див., наприклад, статтю академіка НАН України В. Гейця [2] та дискусію, що розгорнулась навколо ключових положень цієї статті на сторінках журналу «Економіка України» у 2010 році). Варто додати, що до згаданої дискусії долучилися не лише відомі вітчизняні, а й зарубіжні вчені.

Зокрема, відомий польський економіст професор Гжегож Колотко, критично оцінюючи неолібералізм як джерело сучасної світової кризи [5, с. 8], як альтернативу усталеним догмам і економічним теоріям пропонує нову конструкцію - теорію збігу обставин розвитку (далі - ТЗОР). Предметом ТЗОР учений називає порівняльний опис і пояснення сутності та рушійних сил соціально-економічного процесу, зазначаючи при цьому, що основним лейтмотивом пропонованої теорії можна вважати тезу «усе відбувається так, як і має відбуватися, бо багато що відбувається одночасно» [5, с. 4]. Серед детермінант нової теорії її автор виділяє міждисциплінарний підхід, у рамках якого в економічних міркуваннях слід ширше використовувати досягнення історії, футурології, географії, соціології, права, психології, науки про управління та інших наук. Фактично, Г. Колотко пропонує новий підхід до організації управління економікою, який базується на принципі «менше ідеології - більше прагматизму» [5, с. 11], який автор називає новим прагматизмом.

Висвітленню особливостей та проблем активізації розвитку сільських територій в Україні в нових економічних умовах присвячено чимало робіт українських вчених. Вагомий внесок у дослідження цієї теми зробили, зокрема, О. Бородіна, Ю. Губені, Б. Данилишин, О. Онищенко, О. Павлов, П. Саблук, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. Проте гносеологічні аспекти модернізації системи управління розвитком села у вітчизняній літературі висвітлені ще недостатньо. У публікаціях представників різних наукових шкіл і управлінців-практиків нерідко трапляються суперечності та окремі дискусійні положення й висновки.

Аналіз вітчизняних державних програм сприяння розвитку села показав, що завдання щодо диверсифікації економічної діяльності й розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, які нині є найголовнішими у подоланні занепаду села, не лише не забезпечені реальними заходами, а й належним чином не поставлені [7]. Як бачимо, через невирішеність низки теоретико-методологічних проблем концептуалізація нової системи управління розвитком сільських територій на всіх рівнях стає сьогодні все більш актуальною.

У публікаціях останніх років усе частіше наголошується на тому, що поєднання методів стратегічного та просторового планування сьогодні трактується як ефективний засіб формування міждисциплінарної платформи для розробки комплексної політики економічного розвитку, захисту навколишнього середовища та соціальної єдності на локальному, регіональному та національному рівнях [8; 9].

Постановка завдання. Попередній аналіз показав, що в Україні досі не створено цілісної системи управління соціально-економічним розвитком сільських територій, яка б відповідала новим економічним реаліям та охоплювала всі рівні управлінської ієрархії (національний, регіональний, субрегіональний та локальний). Разом з тим, враховуючи зростання ролі та значення регіонального рівня управління в сучасній економіці, значні регіональні відмінності у розвитку села в Україні та об'єктивну складність виокремлених вище питань на регіональному рівні, вважаємо, що поглиблений аналіз ґносеологічних засад управління розвитком сільських територій саме на рівні окремих регіонів вимагає особливої уваги.

У роботах [4; 7] уже розглядалися теоретико-методичні основи концептуалізації та імплементації нової системи управління соціально-економічним розвитком сільських територій і при цьому наголошувалось на потребі ширшого використання напрацьованих загальної теорії управління проектами та глибшого вивчення можливостей залучення ефективних управлінських методик з інших сфер діяльності.

Метою цього дослідження є спроба систематизації й узагальнення ґносеологічних аспектів модернізації системи управління розвитком сільських територій окремого регіону, а також вивчення можливостей запровадження в теорію управління соціально-економічним розвитком територіальних систем новітніх теорій і підходів у рамках концепції нового прагматизму, зокрема, розглядаються ключові положення соціомеханіки та структурно-динамічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Багатогранність проблем, безпосередньо пов'язаних з організацією управління розвитком територіальних суспільних систем різних рівнів, зумовлює необхідність комплексних, міждисциплінарних за своїм змістом, досліджень, які б передували прийняттю планово-проектних рішень і рекомендацій. Аналіз сучасного теоретичного забезпечення та кращих зразків практичної діяльності органів управління щодо активізації розвитку сільських територій у країнах Євросоюзу засвідчив формування в них нової концепції управління, що базується на пріоритеті людини, стратегічній орієнтації на розвиток місцевого самоврядування та інноваційному підході до розвитку підприємництва [7].

Тому в нинішніх умовах і в Україні необхідно формувати нову парадигму управління розвитком сільських територій, яка б базувалась на поєднанні галузевого і територіального підходів до організації управління і мала б за мету формування належних просторових передумов для максимального задоволення потреб жителів конкретних територій [4].

Сьогодні прийнято вважати, що при аналізі різних суспільних явищ та розробці практичних рекомендацій щодо активізації соціально-економічного розвитку особливо корисною може бути соціомеханіка [6].

Зокрема, окремі формалізовані підходи та моделі соціомеханіки можуть бути використані для аналізу економічного стану соціуму, а відтак - пошуку (або вибору) економічних стратегій і загальних шляхів розвитку територіальних суспільних систем різного рівня, у тому числі - сільських територій. При цьому слід пам'ятати, що моделі соціомеханіки - це не більше ніж наближення, і тому ними потрібно користуватися вкрай обережно. Необхідно враховувати певну обмеженість методів соціомеханіки: її

«робочі» формули і залежності, що зв'язують основні параметри, є досить простими, а тому можуть використовуватись передусім для виділення причинно-наслідкових зв'язків у досліджуваних системах і визначення загальних тенденцій їх подальшого розвитку. За умов дотримання цього застереження розв'язки деяких непростих задач знаходяться досить просто.

Основні постулати соціомеханіки стисло можна сформулювати так [6]:

- вивчення соціуму ведеться за аналогією з вивченням інших явищ, що дозволяє виявляти схожі характеристики і певні закономірності;
- як правило, окремі індивіди, їх групи чи інші соціальні агрегації розглядаються без поглиблення у внутрішню структуру взаємодії, оскільки ця структура є переважно багатошаровою і вимагає окремого вивчення;
- висновки щодо закономірностей, як і прогнози щодо подальшого розвитку суспільних систем, отримані на простих моделях, після перевірки переносяться на більш загальні поняття і явища.

До цього варто також додати, що методи соціомеханіки останнім часом досить широко практикуються в суспільних науках, дозволяючи зробити результати досліджень більш обґрунтованими, істотно розширюючи при цьому їх інструментальні, теоретичні і прикладні можливості. Висновки, що отримуються на основі використання формалізованих методів соціомеханіки, достатньо прості і зрозумілі, вони допускають розширене тлумачення, чим полегшують розуміння і прогнозування основних соціальних подій, явищ і процесів.

На наш погляд, для поглибленого аналізу сучасних проблем соціально-економічного розвитку сільських територій корисним може бути й використання структурно-динамічного підходу, який дозволяє значно ширше, а головне - по-іншому подивитись на деякі проблеми розвитку. У рамках цього досить універсального підходу цивілізацію можна ідентифікувати за історично та географічно визначеним видом взаємодії носіїв розуму (соціуму) з навколишнім середовищем (Всесвітом), при цьому будь-яка цивілізація може інтерпретуватися як сукупність фізичних і гуманітарних технологій.

Фізичні технології оперують фізичним (реальним) простором, фізичним (зовнішнім) часом, матерією і об'єктивними, не залежними від спостерігача, сенсами. У сукупності з речовими результатами виробництва ці технології утворюють матеріальний простір цивілізації - техносферу. Фізичні технології інколи ще називають виробляючими (або продукуючими) технологіями. Гуманітарні технології у свою чергу працюють з інформаційною суттю, так званім "внутрішнім" часом, цивілізаційною трансцендентністю і суб'єктивними (особистісними) сенсами і в сукупності утворюють інформаційний простір цивілізації - "інфосферу", яка охоплює культуру, релігію, ідеологію та науку. Інколи ці технології ще називають невиробляючими, або "управлінськими" (у широкому сенсі), технологіями.

Цивілізаційна функція фізичних технологій - узгодження, взаємна адаптація людини і Всесвіту. Цивілізаційна функція гуманітарних технологій - узгодження, взаємна адаптація техносфери і людини. Тобто фізичні технології створюють техносферу (штучний матеріальний світ), що виконує функції життєзабезпечення, а гуманітарні технології, з одного боку, "гуманізують" техносферу, пристосовуючи її до

потреб людини, а з іншого - "технологізують" саму людину і суспільство в цілому, роблячи його сумісним з інноваційними процесами.

Такий підхід дозволяє будувати так званий простір генеральних тенденцій (трендів) розвитку соціуму на основі даних про історію та характеристик поточної фази цивілізації, що визначаються сукупністю фізичних технологій. Вірогідність реалізації цих тенденцій як тих або інших можливостей (варіантів) майбутнього визначається гуманітарними технологіями. Іншими словами, фізичні технології "містять в собі" об'єктивні можливості історії і, формуючи простір тенденцій, відповідають за те, що відбувається, тоді як гуманітарні технології, "містячи в собі" суб'єктивні чинники, утворюють простір рішень і, управляючи реалізацією конкретних трендів, відповідають за те, як це відбувається. В ідеалі простори фізичних і гуманітарних технологій повинні мати однакову потужність, а тому розвиток цих технологій повинен взаємно узгоджуватися (гармонізуватися). Вважається, що за таких умов цивілізація розвиватиметься збалансовано.

Отже, стосовно сільської місцевості в рамках структурно-динамічного підходу взаємна гармонізація техносфери та інформаційної сфери може визначатися як стратегічна мета модернізації системи управління розвитком сільських територій, а відтак - і як об'єкт державного стимулювання.

Висновки. Отримані в процесі дослідження результати дозволяють систематизувати основні засади формування та імплементації нової концепції управління розвитком сільських територій та виділити кілька принципових положень.

Перше: в Україні при розробці державних і регіональних програм активізації розвитку сільських територій слід подолати спрощене, не просто галузеве, а навіть споживачьке ставлення до села як виробника сільськогосподарської продукції і сировини для промисловості й надалі розглядати сільські території як поліфункціональні територіальні суспільні системи стратегічного значення.

Друге: в Україні досі не сформована цілісна науково обґрунтована система управління соціально-економічним і культурним розвитком сільських територій як суспільних систем в умовах зовнішнього середовища, що динамічно змінюється. Тому особливо гострою є потреба розробки нової теоретичної концепції управління соціально-економічним розвитком сільських територій, яка б об'єднала у собі різні методики та інструменти соціальних, економічних і галузевих наук.

Третє: в умовах ринкової трансформації економіки земля повинна трактуватися як важливий і надійний ресурс оздоровлення загальної економічної ситуації, а тому залучення земельно-ресурсного потенціалу в ефективний обіг та удосконалення земельних відносин слід розглядати сьогодні як пріоритетний напрям активізації не лише розвитку сільських територій окремих регіонів, а соціально-економічного розвитку України в цілому.

Бібліографічний список

1. Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют / М. Блауг ; пер. с англ. - М. : Вопросы экономики, 2004. - 416 с.
2. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. - 2010. - № 3. - С. 4 - 20.
3. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки: теоретико-методологічний аспект / С. А. Єрохін. - К. : Світ знань, 2002. - 528 с.

4. Казьмір Л. Концептуальні засади організації управління просторовим розвитком сільських територій у нових економічних умовах / П. Казьмір, Л. Казьмір // Вісник Львівського національного аграрного університету : землевпорядкування і земельний кадастр. - 2009. - № 12. - С. 145 - 153.
5. Колотко Г. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Г. Колотко // Економіка України. - 2010. - № 9. - С. 4 - 11.
6. Сурков С. Применение социомеханики для выработки экономических стратегий / С. Сурков // Экономические стратегии. - 2006. - № 4. - С. 110 - 117.
7. Kazmir L. Problemy i perspektywy modernizacji systemu zarz^dzania rozwojem przestrzennym obszarow wiejskich na Ukrainie / P. Kazmir, L. Kazmir // Rozwoj obszarow wiejskich - stan obecny i perspektywy. - Warszawa ; Pulawy : PW, 2009. - S. 127 - 135.
8. King W. R. Evaluating strategic planning system / W. R. King // Strategic Management Journal. - 1983. - Vol. IV. - P. 263 - 277.
9. Korzen J. Integracja narz^dzi planowania przestrzennego i strategicznego / J. Korzen // Urbanista. - 2004. - Nr 5. - S. 16 - 18.
10. The crisis in economics: The postautistic economics movement / ed. by E. Fullbrook. - London ; New York : Routledge, 2003. - 226 p.

Kazmir L. Gnosiological aspects of modernization of management by social and economic development of rural areas of region

The gnosiological aspects of modernization of the system management by rural areas development in Ukraine in a postsoviet period in the conditions of market transformation of economy are analyzed. Special attention appeal on possibility of sociomechanic methods and a structural dynamic approach use for investigation of problems of rural areas and choice of alternative scenarios of their development.

Key words: rural areas, management, modernization, new pragmatism, a structural and dynamic approach, sociomechanic.

Казьмір Л. П. Гносеологічні аспекти модернізації системи управління соціально-економічним розвитком сільських територій регіона

Проаналізовані гносеологічні аспекти модернізації системи управління розвитком сільських територій в Україні в постсовєтський період в умовах ринкової трансформації економіки. Особливе увагу звертається на можливість використання методів соціомеханіки і структурно-динамічного підходу для вивчення актуальних проблем сільських територій і вибору альтернативних сценаріїв їх розвитку.

Ключевые слова: сільські території, управління, модернізація, новий прагматизм, структурно-динамічний підхід, соціомеханіка.